

CZU: 159.922.7:376.36

DOI: 10.36120/2587-3636.v25i3.76-83

REPERE TEORETICE PRIVIND DEZVOLTAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE LA COPIII PREȘCOLARI CU DISLALIE POLIFONEMATICĂ

Lilia LUCHIANENCO, doctor, psihopedagog, logoped, gr. did. I

<https://orcid.org/0000-0003-0278-8906>

UPS „I. Creangă”

Rezumat. Dezvoltarea competenței de comunicare la preșcolari este deosebit de importantă pentru soluționarea problemelor de orice tip și este una din cele mai principale valori pe care omul le dobândește pe parcursul întregii vieți. Articolul dat este orientat spre studierea epistemologică a reperelor teoretice privind dezvoltarea competenței de comunicare. Prezentul articol și-a propus să realizeze o structurare și o reactualizare a abordărilor recente în domeniul psihopedagogiei speciale.

Cuvinte cheie: diagnosticare, dificultate, teste, reabilitare, dezvoltare.

THEORETICAL REFERENCES REGARDING THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION COMPETENCE IN PRESCHOOL CHILDREN WITH POLYPHONEMATIC DYSLALIA

Summary. The development of communication skills in preschoolers is particularly important for solving problems of any kind and is one of the most important values that man acquires throughout life. This article is aimed at the epistemological study of the theoretical landmarks on the development of communication skills. Additionally, the article aims to structure and update the recent approaches in the field of special pedagogy.

Keywords: diagnosis, difficulty, tests, rehabilitation, development.

Actualmente, grație dezvoltării tehnologiilor informaționale și evoluției vieții sociale, economice și culturale, dezvoltarea multilaterală a personalității copilului este imposibilă fără o educație corespunzătoare în ceea ce privește comunicarea corectă și coerentă. Este eronată părerea că competența de comunicare va evolua de la sine, pe măsură ce copilul va crește. Lacunele în pronunție și comunicare se pot transforma într-un obicei/defect stabil de vorbire care vor necesita ulterior eforturi suplimentare.

Competența de comunicare este utilizarea limbajului articulat, un instrument necesar cu ajutorul căruia omul își creează lumea (O. П. Гаврилушкина [12]).

V. Mislitchi afirmă: „Dezvoltarea *competenței de comunicare* presupune formarea următoarelor deprinderi: ascultare activă; dialogare; însușire și folosire a formelor de politețe; dezvoltare a capacităților empatice; dezvoltare a comunicării asertive; respectare a normelor de comunicare orală și scrisă; cunoaștere a limbajului non-verbal și paraverbal” [5].

Datorită *competenței comunicative*, educația este o formă a cunoașterii. Anume misterul posibilității de a dezvolta *competența de comunicare* conduce la dobândirea cunoștințelor. De aceea, educarea unei competențe comunicative corecte formează și o gândire corectă.

D. V. Popovici susține: „Comunicarea semnifică încercarea de a pune în comun informații, idei, atitudini, de a le asocia, raporta sau de a stabili legături între ele. Ea reprezintă esența legăturilor umane, exprimată prin capacitatea de a descifra sensul contactelor sociale realizate. Comunicarea este un proces de schimb substanțial, energetic și/sau informațional, între două sau mai multe sisteme pe baza cărui se asigură reflectarea sistemului emițător (reflectat) în sistemul receptor (reflectant)” [7].

Competența de comunicare întârzie în comparație cu alte procese de înțelegere, constituind unul dintre cele mai complexe fenomene psihosociale. Copilul se naște cu predispoziția de a comunica, folosind diferite structuri sau tipare înnăscute. Însușirea comunicării este o activitate care necesită efort îndelungat din partea individului.

Competența de comunicare dezvoltată are un caracter sau o valoare progresivă în educație și instruire. Anume educația conferă mai multă apreciere libertății creatoare, posibilității de a fi influențat și direcționat copilul, de a egaliza șansele copiilor. (M. И. Лисина [14], А. А. Леонтьев [13]).

Dezvoltarea avansată a unui copil, de la naștere până la școală, îi permite acestuia să treacă treptat de la o ființă dependentă la etapa unei persoane cu competențe de comunicare și gândire independentă.

Dezvoltarea *competenței comunicative* va începe de la primele componente ale competenței comunicative, de a percepe, emite și diferenția sunetele și va fi orientată spre organizarea unui mediu verbal concret, formând la copii modele de comportare în cadrul comunicării verbale și nonverbale.

Este demonstrat: perioada de la 1,5 la 3 ani este perioada principală de dezvoltare a comunicării, deoarece până la vârsta de 3 ani – 3 ani și 6 luni sunt tulburări fiziologice, ca urmare a nematurizării aparatului fono-articulator sau a sistemelor implicate în vorbire. Acestea pot fi tulburări dismaturative sau patologice, care se pot confunda, deoarece la începutul diagnosticării au multe elemente comune. Totuși, ele diferă atât ca etiologie, cât și ca evoluție. Tulburările dismaturative sunt determinate, spre deosebire de cele patologice, de un ritm propriu de dezvoltare, factori somatici, afectivi, sociali și pot dispărea fără intervenția specialistului. E necesar să luăm în considerare că baza unei comunicări se formează atunci când copilul urmărește ceea ce fac cei din jur, îi repetă și îi imită. Dar, nu trebuie să uităm că fiecare copil este individual și are calea sa de dezvoltare. Creierul nou-născutului e predispus să învețe și el învață, dar nu ne spune cum învață? Creierul memorează tot ce observă și percepe etc.

Organizând lecții speciale, care se desfășoară individual, în subgrupe mici sau frontal, utilizând cărțile cu imagini ale obiectelor care se găsesc în viețile copiilor sau în figuri volumetrice realiste ajutăm copilul să se dezvolte.

Pentru a studia domeniul competenței de comunicare, inventivitatea umană a fost deosebit de mărinimoasă și productivă în elaborarea semnelor. În contextul dat, semnele sunt elemente ale cuvintelor, iar cuvintele alcătuiesc limba. Limba este, la rândul său, un

sistem de semne verbale cu reguli, care prescriu procedura de formare și utilizare a limbajului.

Limbajul mediază percepția unei persoane, efectuează cea mai complexă muncă de analiză și sinteză a informațiilor, ordonând lumea pe care o percepe, codificând impresiile primite în sisteme cunoscute. De aceea, cuvântul, care este unitatea de bază a limbajului, devine nu numai un purtător de sens, ci și celula principală a conștiinței care reflectă lumea exterioară. Limbajul însă este procesul psihic de utilizare a limbii în vederea realizării funcției de *comunicare*.

Deci, datorită diverselor și numeroaselor influențe, naturale sau intenționat organizate, ce acționează asupra individului, limbajul, ca fenomen social, avansează și se îmbogățește concomitent cu competența de comunicare, se dezvoltă formele de exprimare, vocabularul, cultura sonoră a vorbirii, structura și formele gramaticale corecte. Mai jos, prezentăm tabelul 1., în care se evidențiază diferențele dintre limbă, limbaj și comunicare.

Tabelul 1. Prezentarea comparativă a conceptelor de limbă, limbaj și comunicare (adaptat după Negură I.)

Limba	Limbaj	Comunicare			
Remediu verbal ce răspunde la întrebările: Ce? Care?	Coduri care răspund la întrebarea: Cum?	Coduri care răspund la întrebările: Cum? Ce? Când? Cui? Care?			
		Orală	Scrisă	Nonverbală	Paraverbală
Este un sistem de semne și reguli	Este un proces psihic	Este un proces psihic			
Este elaborată de o comunitate	Este dezvoltat individual	Este dezvoltată de o persoană			
Are însușiri abstracte	Are caracter concret	Are caracter tematic			
Este studiată de știința lingvistică	Este studiat de științele psihologice	Este studiată atât de psihologie, cât și de lingvistică			

Reieșind din tabelul 1. putem concludiona:

- *Limba* este o proprietate publică, a unui popor, dotată cu caracter literar, cu semne, reguli de ortografie și gramatică;
- *Limbajul* este o activitate psihică, care reprezintă instrumentul care realizează procesul de comunicare, folosind semne organizate și structurate după un set de reguli logico-gramaticale;
- *Comunicarea* este articularea funcțională a mesajului, pentru a face schimb de informații, caracterizându-se printr-o formă particulară.

Cu ajutorul limbajului se îmbogățește percepția care dobândește claritate; se conturează imaginile la nivelul memoriei; se combină și edifică diverse reprezentări pentru a reproduce la nivelul imaginației; se marchează scopurile și mijloacele implicate în dezvoltarea voinței sau a necesităților care stau la baza motivației. De, cu ajutorul

limbajului, se dezvoltă atenția voluntară. Afectivitatea apare, la rândul ei, printre elementele structurale ale frazei, utilizând accentul și intonația pentru a ne demonstra reacțiile emoționale ale interlocutorului.

Atât la copiii cu dezvoltare tipică, cât și la cei cu dislalie polifonematică (DP) este deosebit de importantă relația dintre gândire și limbaj, studiată în profunzime de mulți cercetători: Delacroix, Galperin, Vîgotski, Piaget ș.a. Cu ajutorul limbajului, comunicarea devine clară și fluidă.

R. Craig consideră că cercetarea și teoretizarea comunicării sunt marcate de șapte tradiții. Adaptând tradițiile descrise de R. Craig, am dedus următoarele:

- *oratorie* – comunicarea fiind o artă a discursului (povestire, descriere);
- *simptomatologică* – mediere intersubiectivă cu ajutorul semnelor (ordonarea corectă a sunetelor în cuvânt);
- *fenomenologic* - teoretizarea experienței dialogate (manifestarea exterioară a limbajului intern);
- *cibernetică* – proces informațional care urmărește realizarea procesului conform semnelor și regulilor (utilizarea corectă a aspectului lexical și celui gramatical);
- *sociopsihologică* – proces al expresiei verbale, interacțiunii și influenței ei (comunicarea intrapersonală, interpersonală, emoțională și socială);
- *socioculturală* – proces simbolic care împărtășește modelele socioculturale (valorificarea particularităților grupului);
- *critică* – proces al reflecției discursive (concluzie, comentarii trecând prin mai multe operații mintale).

Tabelul 2. Tipurile de reproducere a comunicării (după L. Iacob)

Comunicarea			
Verbală		Nonverbală	Paraverbală
Extern (semnele verbale sonore)	Intern (vb. în gând)		
Oral	Scris		
Dialog di=doi; logos=cuvânt; monolog mo=unu; logos=cuvânt; colocviul („masa rotundă”); solicolocviu (vorbirea cu sine prezentă până la 5 ani;)		Mimica; Gesturile; Limbaj corporal.	Schimbările de voce: intensitatea vocii, timbrul vocii, intonația, tonalitatea, accentuarea unor cuvinte, viteza cu care se vorbește, pauzele. Se aseamănă cu cîntul printre rînduri.

Comunicarea reprezintă o funcție de exprimare, o funcție de comunicare a gândirii prin utilizarea semnelor, care au o valoare identică pentru toți indivizii din aceeași specie, în limitele unei arii determinate. Activitatea de comunicare nu încetează odată cu suspendarea comunicării cu alții, dar se păstrează nu numai pe parcursul stării de veghe,

ci și în timpul somnului, de aceea se consideră că comunicarea depășește limitele exprimării verbale. În tabelul de mai jos prezentăm tipurile de reproducere a comunicării.

Comunicarea constituie condiția esențială pentru o dezvoltare cognitivă, ba chiar și pentru o dezvoltare fizică a copilului; la fel, este o necesitate primordială pentru o conviețuire în societate. Comunicarea ne permite să înțelegem și să exprimăm idei, emoții, gânduri și opinii. O persoană folosește comunicarea verbală nu doar pentru a transmite un mesaj, dar și pentru a recepta, a percepe și a interpreta cele audiate”.

Crescând, copilul avansează în competența de comunicare, contextele devenind tot mai complexe și mai diverse. Prin dezvoltarea competenței de comunicare, copiii achiziționează un sistem simbolic complex pe care îl vor dezvolta și perfecționa pe parcursul întregii vieți.

Un copil cu dislalie polifonematică (DP) parcurge aceleași stadii de dezvoltare, doar că are nevoie de o mai mare persistență la dezvoltarea competenței de comunicare, cât mai timpuriu posibil.

Gh. Radu și E. Verza (coord.) [9, p. 235-248] au analizat tulburările de limbaj la copiii cu CES, de la deficiențe profunde/grave la tulburări ușoare de pronunție/învățare. Aceste tulburări au un impact direct asupra dezvoltării multidisciplinare.

Cercetătorii prezintă deficiențele astfel:

- Tulburări de pronunție (dislalii simple și polimorfe) – capacitatea redusă de percepere și emiterea/reproducerea corectă a modelelor verbale;
- Nedezvoltarea vocabularului determinat de particularitățile individuale ale proceselor cognitive;
- Tulburări dislexo-disgrafice, influențate de lipsa de interacțiune a analizatorilor implicați în acest proces;
- Prezența agramatismelor atât în limbajul oral, cât și în cel scris. Această deficiență are cauze comune cu ale dislexiei și disgrafiei;
- Tulburările de ritm și fluentă ale vorbirii. Cauzele sunt perturbații din sfera afectiv-volitivă;
- Nazonanța, tulburările de voce și alalia.

Tulburările limbajului influențează conduita comunicării verbale, mai ales când se fixează în stereotipuri deficitare. Limbajul oral este cel mai important și întruchipează comunicarea orală. Dezvoltarea întârziată a limbajului reflectă pronunția defectuoasă a aspectelor fonetic, lexical, semantic, morfologic, sintactic și pragmatic ale comunicării orale și scrise.

Sub *aspect fonetic*, evidențiem la copilul cu DP întâmpinarea unor dificultăți cauzate de incapacitatea lui de a percepe exact modul de producere a pronunției, necesare unei imitări corecte.

Sub *aspect lexical*, vocabularul copiilor cu DP este limitat, mai ales la cuvintele ce indică noțiuni abstracte. Astfel, există mari diferențe între numărul cuvintelor înțelese și rostite, dar și dificultăți în organizarea și structurarea lexicului.

Sub *aspect semantic*, evidențiem greutăți în definirea cuvintelor-noțiuni, descrierea caracteristicilor unor noțiuni, precum și probleme în utilizarea sinonimelor și antonimelor.

Referitor la *aspectul morfologic* evidențiem predominanța substantivelor față de celelalte părți ale vorbirii. După substantive, urmează verbele. Cele mai utilizate verbe sunt cele de acțiune (a face, a mânca, a pleca, a zice, a se juca). Pronumele este des utilizat, inclusiv cel demonstrativ. Adjectivele sunt utilizate uneori neadecvat.

Aspectul sintactic, la copiii cu DP, evidențiază o inflexibilitate ce privește ordinea cuvintelor în propoziție. Construcția frazei este defectuoasă. Din punct de vedere gramatical, se observă dezacordul în număr și persoană a verbului-predicat cu subiectul, omiteri, repetări fie a subiectului, fie a predicatului. Cele mai defectuoase fraze apar în timpul formulării întrebărilor.

Analizând procesul de comunicare, C. Păunescu [7, p. 329] surprinde următoarele coordonate ale acestui proces:

- *Coordonatele afective*: starea de receptivitate afectivă în relație cu familia, colegii și adulții; reacția afectivă pozitivă față de obiecte; reacții afective diferențiale în cadrul grupului; reacții afective de joc (diverse tipuri de joc); reacții afective de acțiune (activitate); comportamentul afectiv complex (gesturi, mimică, atitudini); exprimarea stărilor afective verbal; nevoia afectivă a comunicării.

- *Coordonatele motivaționale*: satisfacția afectivă a comunicării verbale; interesul manifestat pentru diferite forme ale comunicării; impulsul de a se exprima pe sine; plăcerea de a-și comunica gândurile, simțămintele, realizării; dorința și satisfacția de a „conversa”; dorința de comunicare prin simboluri grafice, scris; înțelegerea vorbirii, comunicării interumane.

- *Coordonatele funcționale*: elaborarea limbajului la toate nivelurile; organizarea limbajului la toate nivelurile; dezvoltarea limbajului interior, oral, scris.

- *Coordonatele operaționale*: dezvoltarea proceselor de cunoaștere prin limbaj; dezvoltarea proceselor intelective prin limbaj (tehnica formării conceptelor); dezvoltarea strategiilor mintale; dezvoltarea structurilor afectiv-motivaționale; dezvoltarea structurilor decizionale; dezvoltarea personalității prin limbaj; dezvoltarea potențialității integratoare prin limbaj; dezvoltarea funcțiilor compensatorii.

Am enumerat toate aceste coordonate pentru a arăta complexitatea dezvoltării competenței de comunicare, precum și cât de mult sunt implicate alte laturi ale personalității în dezvoltarea copilului. Este greu să separi comunicarea din sfera psihicului, această separare se face doar artificial, pentru studiu [8].

Toți copiii cu dislalie polifonematică se află în situația de risc, care actualmente cuprinde o arie tot mai extinsă. Indiferent de motivul deficienței, de locul unde se află, vorbim de un grup de copii care au nevoie de un sprijin adițional, care depinde, la rândul lui, de adaptabilitatea curriculumului, de predarea și organizarea activităților, de asigurarea suplimentară a materialelor care să stimuleze predarea/învățarea eficientă.

Psihologul, pedagogul, psihopedagogul american S. Kirk (1904-1996), împreună cu soția sa, W. D. Kirk, precum și Th. Hegge, au elaborat lucrarea „Exerciții de remediere/ameliorare a lecturii” în care au descris un sistem fonetic atent programat, ce pune accent pe legătura strânsă dintre sunet și experiențe chinestezice. Sistemul avea următoarele principii: schimbare minimă; insistență; stimulare și confirmare; o replică pentru fiecare simbol; susținere socială.

O altă cercetare în domeniul metodologic de analiză a comunicării verbale a fost introdusă de psihologul, psiholingvistul Ch. Osgood. Acest cercetător afirma că oamenii diferă de animale doar prin comunicare. El descrie procesul comunicării în următoarea relație: C – P – C – P ... (C – stimul; P – reacție). Această afirmație a fost criticată de psihologii anilor 30 ai sec. XX, care au propus o altă relație: C – PP1 – PP2 – PP3 ..., și ei considerau că relația dintre PP nu-i neapărat liniară.

C. Osgood înțelegea comunicarea ca o orânduire de răspunsuri umane indirecte la diverși stimuli de comunicare și non-comunicare. El susținea că omul se naște cu capacitatea de a comunica și că procesul comunicativ posedă un sistem de filtre speciale, iar aceste filtre au abilitatea să diferențieze sunetele comunicative de alte zgomote. Cuvintele ajută la limitarea informațiilor pe care o primește individul. Această afirmație a fost susținută mai apoi de studiile ale altor oameni de știință.

O altă contribuție valoroasă au fost afirmațiile psihologului american H. Muklebus. Acest cercetător a dezvoltat un model de procesare, bazat pe modalitățile identificării și remedierii copiilor cu diferite tipuri de dizabilități de învățare psihoneurologice. El susținea că mulți dintre copiii cu dizabilități aveau probleme în abilitatea de a combina informația provenită din două modalități: senzoriale - vizuale și auditive. Din aceste considerente el a exclus utilizarea metodei „VAKT”, propusă anterior de G. Fernald [1] și H. Keller [2]. Această metodă VAKT (vizual, auditiv, chinestezic, tactil) conturează nu numai rolul important al vorbirii în procesul de formare a gândirii verbale, ci și raporturile reale dintre obiecte și fenomene, formând la copii un model semantic al raporturilor extra-lingvistice, care în continuare se codifică în generalizări verbale sub forme de enunțuri verbale.

La copiii cu DP competența de comunicare, cogniția și abilitățile pragmatice necesită o dezvoltare simultană, utilizând un program sistematic, care urmează aceleași stadii de dezvoltare ca ale unui copil cu dezvoltare tipică. Cunoscând particularitățile de dezvoltare a competenței de comunicare ale copiilor cu intelectul în normă, putem

diferența metodele și procedeele individuale necesare în terapia dezvoltării competenței de comunicare la copiii cu CES, și anume la copiii cu DP.

Dezvoltarea competenței comunicative se întemeiază pe achiziționarea unui set de capacități importante: ascultarea, atenția, înțelegerea, conversația verbală (Л. С. Выготский [11], А. Р. Лурия [15]).

Bibliografie

1. FERNALD, T.G. *Remedial techniques in basic school subjects*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1943.
2. KELLER, J. *Atitudinea este totul. Schimbați atitudinea și îți vei schimba viața!* Ediția a IV-a. București: Curtea Veche, 2012.
3. KIRK, S. A., KAUFFMAN, J.M., HALLAHAN, D.P. *Teaching children with learning disabilities: Personal perspectives* OH: *Ch. E. Merrill*. Columbus, 1976.
4. MILLAR, S. *Supporting children using augmentative and alternative communication in school*. In: *New Communication without speech: Practical augmentative and alternative communication*. Oxford: Mackeith Press, 2001. p. 103-124.
5. MÎSLIȚCHI, V. Dezvoltarea competenței de comunicare – preocupare stringentă a personalității performanțe. În: *Științe, educație, cultură*. v. 3, 2020, p. 88-95. ISBN 978-9975-83-093-5.
6. NEGURĂ, I. *Psihologia limbajului*. Note de curs. [Accesat 13.04.2021] Disponibil: <https://psyexcelsior.files.wordpress.com>
7. PĂUNESCU, C. *Tulburările de limbaj la copil*. B.: Ed. Medicală, 1984. 223 p.
8. POPOVICI, D. V. *Dezvoltarea comunicării la copii cu deficiențe mintale*. Ed. SEMNE, 1994. 303 p. ISBN 973-97334-1-8.
9. RADU, G. *Psihopedagogia școlărilor cu handicap mintal*. București: Ed. PROHUMANITATE, 2002.
10. VERZA, E. *Dislalia și terapia ei*. București: EDP, 1978.
11. ВЫГОТСКИЙ, Л. С. *Мышление и речь. Психологические исследования*. Москва: Национальное образование, 2019. 368 с. ISBN 978-5-4454-0723-2.
12. ГАВРИЛУШКИНА, О. П. Речевое общение как условие личностного развития дошкольников с интеллектуальной недостаточностью. В: *Коррекционное обучение как основа личностного развития аномальных дошкольников*. М.: Педагогика, 1989. 176 с. ISBN 5-7155-0110-5.
13. ЛЕОНТЬЕВ, А. А. *Исследования детской речи*. Москва: Наука, 1974. 360 с.
14. ЛИСИНА, М. И. *Проблема онтогенеза общения*. Москва: Просвещение, 1986.
15. ЛУРИЯ, А. П., ВИНОГРАДОВА О. С. Объективные исследования смысловых связей нормального и умственно отсталого ребёнка. В: *Дефектология*. 1998, № 1, с. 27-35. ISSN 0130-3074.